

УДК 376.091.3-056.36:91

Л.К. Одинченко
odinchenko-64@mail.ru

**МЕТОДИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЗІ СТРУКТУРНИМИ
КОМПОНЕНТАМИ ПІДРУЧНИКА ГЕОГРАФІЇ В НАВЧАННІ
ДІТЕЙ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ**

Відомості про автора: Лариса Одинченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологій корекційної та інклюзивної освіти державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», Слов'янськ, Україна. Email: odinchenko-64@mail.ru

Contact: Larysa Odyuchenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Chair of Technologies in Correction and Inclusive Education of State Higher Educational Institution “Donbass State Pedagogical University”, Slovians’k, Ukraine. E-mail: odinchenko-64@mail.ru

Одинченко Л.К. Методична організація роботи зі структурними компонентами підручника географії в навчанні дітей з розумовою відсталістю. У статті представлено результати теоретичного дослідження проблеми організації роботи зі структурними компонентами підручника на уроках географії в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей. Автором проаналізовано науково-методичні роботи провідних учених-дефектологів із питань обґрунтування ними освітньої, корекційно-розвивальної та виховної ролі підручника географії й актуальні завдання

із його використання в навчанні дітей з вадами розумового розвитку. З'ясовано проблеми, що пов'язані з методичними особливостями роботи вчителя географії з підручником.

Встановлено, що структурно-змістовими компонентами сучасного підручника географії для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів є тексти (навчальні, додаткові для позакласного читання) та позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння знань, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування). Розкрито специфіку роботи на уроках географії як з кожним структурним компонентом навчальної книжки окремо, так і з деякими елементами – одночасно.

Автором висвітлено методичну організацію роботи на уроках географії з текстом підручника як єдиним цілим. Доведено, що застосування вчителем різноманітних прийомів роботи з текстової складової підручника географії визначається навчальними і корекційними завданнями уроку, характером статті, пізнавальними можливостями та психічними особливостями розумово відсталих школярів.

Управління навчально-пізнавальної діяльністю учнів з порушенням інтелекту здійснюють позатекстові компоненти підручника географії. Тому автором особлива увага приділена розкриттю вимог до організації роботи з деякими елементами апарата орієнтування підручника, питаннями і завданнями до початку навчальної статті й після неї.

Визначено прийоми роботи з научно-ілюстративним матеріалом підручника на уроках географії, з'ясовано їх значущість у конкретизації географічних уявлень розумово відсталих учнів, висвітлено деякі методичні аспекти роботи з ілюстраціями підручника.

Ключові слова: спеціальна загальноосвітня школа, розумово відсталі учні, географія, підручник, текст, позатекстові компоненти.

Одинченко Л.К. Методическая организация работы со структурными компонентами учебника географии в обучении детей с умственной отсталостью. В статье представлены результаты теоретического исследования проблемы организации работы со структурными компонентами учебника на уроках географии в специальных общеобразовательных школах для умственно отсталых детей. Автором проанализированы научно-методические работы ученых-дефектологов по рассматриваемой проблеме, раскрыты образовательная, коррекционно-развивающая и воспитательная роль учебника географии и актуальные задачи по его использованию в обучении детей с нарушениями умственного развития. Определены проблемы, связанные с методическими особенностями работы учителя географии с учебником.

Установлены структурно-содержательные компоненты современного учебника географии для специальных общеобразовательных учебных учреждений: тексты (учебные, дополнительные для внеклассного чтения) и внетекстовые компоненты (аппарат организации усвоения знаний, иллюстративный материал, аппарат ориентировки). Раскрыта специфика работы на уроках географии как с каждым структурным компонентом учебной книги отдельно, так и с некоторыми ее элементами - одновременно.

Автором рассмотрена методическая организация работы на уроках географии с текстом учебника как единым целым. Доказано, что применение учителем разнообразных приемов работы с текстовой составляющей учебника географии определяется учебными и коррекционными задачами урока, характером статьи, познавательными возможностями та психическими особенностями умственно отсталых школьников.

Управление учебно-познавательной деятельностью учащихся с нарушением интеллекта осуществляют внетекстовые компоненты учебника географии. Поэтому автором особое внимание уделено раскрытию требований к организации работы с некоторыми элементами аппарата ориентировки учебника, вопросами и заданиями до и после учебной статьи.

Раскрыты приемы работы с иллюстративным материалом учебника на уроках географии и их роль в конкретизации географических представлений умственно отсталых учащихся, освещены некоторые методические аспекты работы с иллюстрациями учебника.

Ключевые слова: специальная общеобразовательная школа, умственно отсталые учащиеся, география, учебник, текст, внетекстовые компоненты.

Odynchenko L.K. Methodical organization of work with structural components of geography textbook for intellectually backward pupils. The results of the theoretical investigation to the problem of organizational work with structural components of a textbook during the lessons of geography at special general education establishments are represented in the article. The scientific-methodical works on the problem of substantiating by the researchers the educational, correction-developing and educational significance of geography textbook and actual tasks of their application in teaching children suffering from the defects in their intellectual development were analyzed.

The author gave characteristics to the structure-content components of the modern geography textbook for special general-education establishments: texts themselves (educational, additional ones for the out-of-class reading) and non-textual components (the apparatus of organizing the acquisition,

illustrative material, apparatus of orientation). The specific character of work at the geography lessons with each structural component of a textbook separately as well as with different components simultaneously was revealed, too.

The author gave light to the methodical organization of work with educational geographic texts of a manual, its structural elements and the text as a wholesome entity. It was proved that different techniques of work with the textual components of geography textbooks are carried out by the teacher; it depends upon the educational and correctional tasks of a lesson, character of a separate article, potentialities of the intellectually backward pupils.

The non-textual components of the geography textbook are exercised in managing the education-perceptual activities of pupils suffering from the disturbances in their intellectual development. Thus, the author pays special attention to revealing the requirements concerning the organization of work with some elements of the orientation apparatus of a textbook, to the pre-textual and after-textual questions and tasks.

The techniques of work with the visual-illustrative material of a textbook at the geography lesson were defined, their significance in the process of making concrete the geographical images for the mentally retarded children were clarified, some methodical aspects of work with illustrations in the textbook were enlightened, too.

Key words: special general-education school, intellectually backward pupils, geography textbook, text, non-textual components.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У освітньому середовищі сучасної спеціальної загальноосвітньої школи, незважаючи на стрімке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, моделювання системи керування навчанням із його широким діапазоном завдань учитель-предметник, як і раніше, здійснює за допомогою шкільного підручника. Саме він є важливим джерелом навчальної інформації і засобом для її засвоєння. У сучасній літературі під шкільним підручником розуміють офіційно затверджений «вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета, типу школи, вікових особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання» [2, с. 11–12].

У навчанні географії дітей з особливими освітніми потребами шкільний підручник повинен не тільки забезпечити усвідомлене засвоєння програмового матеріалу, а й сприяти реалізації процесуального боку навчання — умінню працювати з книгою, користуватися кожним її структурним компонентом. Це уміння вважається не менш важливим, ніж засвоєння певного мінімуму загальноосвітніх знань, оскільки активізує пізнавальну діяльність учнів

на уроках географії під керівництвом учителя, створює необхідні передумови самостійного отримання ними географічної інформації з інших друкованих джерел у позаурочний час.

Аналіз педагогічного досвіду дозволяє дійти висновку, що робота з підручником на уроках географії в спеціальній школі займає належне місце. Водночас формування у розумово відсталих учнів уміння працювати зі всіма його структурними компонентами не завжди відбувається цілеспрямовано й систематично. Закладені у методичному апараті сучасних підручників географії корекційно-розвивальна та виховна функції реалізуються вчителями не в повній мірі. Більшість педагогів використовують навчальну книжку ні на всіх етапах навчання, обмежуючись лише етапом закріплення знань. Спостерігається одноманітність прийомів роботи з текстової складової підручника, зменшення питомої ваги апарату орієнтування й інших позатекстових компонентів. Недооцінка роботи з кожним із структурних компонентів підручника географії впливає на якість розуміння розумово відсталими учнями текстового матеріалу, засвоєння найважливіших географічних понять і закономірностей на чуттєво-образній основі, на оволодіння раціональними прийомами діяльності з навчальною книжкою в процесі навчання. Все це, насамкінець, негативно відбивається на соціалізації даної категорії дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема не є новою у психолого-педагогічній літературі. Вченими досліджувалися питання психолого-педагогічних основ побудови шкільного підручника; сутності підручника, структури та функціонального забезпечення; його місця і ролі в навчальному процесі; організації роботи з підручником на уроках (Н. Бібік, В. Безпалько, С. Бондаренко, Д. Зуєв, В. Краєвський, Л. Концева, В. Мадзігон, В. Максаковський, І. Лернер, В. Паламарчук, Є. Перовський, М. Скаткін, М. Фіцула тощо).

За останнє десятиріччя, коли відбуваються спроби створення багатофункціональних шкільних підручників, з'являється чимало публікацій вітчизняних науковців, у яких висунуто концептуально нові вимоги до створення підручника географії для основної школи, що пов'язане зі зміною його ролі в сучасних умовах навчання; охарактеризовано дидактичні можливості підручника для реалізації завдань географічної освіти; розкрито методичний потенціал підручників та організація роботи з ними під час вивчення різних курсів шкільної географії (Р. Коваленко, С. Кобернік, В. Корнєєв, М. Криловець, Л. Круглик, Г. Ламекіна, О. Надтока, Т. Назаренко, М. Откаленко, А. Сиротенко, О. Скуратович, О. Топузов та ін.).

В спеціальній методиці географії важливі аспекти роботи з підручником географії у різні роки висвітлювали В. Грузинська, В. Липа, Т. Лифанова, Л. Одинченко, Т. Пороцька, В. Синьов, Т. Скиба, О. Соломіна, Т. Федорова тощо. На думку науковців, з одного боку, підручник не тільки моделює певну методичну систему, а й є важливим

засобом формування світогляду розумово відсталих школярів, розширення їхнього практичного досвіду, підвищення активності й самостійності в навчанні, стимулювання пізнавальної діяльності, корекції недоліків розумового та психічного розвитку даної категорії дітей.

Формулювання мети статті. З урахуванням багатокомпонентності підручника географії для спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей важливим є висвітлення методичних особливостей організації роботи на уроках як з кожним структурним компонентом навчальної книжки окремо, так і з деякими елементами – одночасно.

Виклад основного матеріалу. Основним показником ефективності організації роботи учнів з підручником є навченість їх способам працювати з текстом підручника, розумітися на його позатекстових компонентах [4].

Текст і позатекстові компоненти підручника географії складаються з декількох елементів, які виконують певну функцію.

Навчальні тексти включають дидактично й методично опрацьований і систематизований відповідно до програми географічний матеріал. Більшість із них містить не лише фактичні відомості, але й інформацію, яка допомагає переконливо розкривати базові знання: опис географічних об'єктів і явищ, територій; визначення понять; пояснення причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей; окремі факти різного змісту, цифрові дані тощо.

Тексти для позакласного читання (уривки з творів художньої, науково-популярної літератури; географічні описи; наукові відомості тощо), рубрики «Для допитливих», «Цікаві факти та цифри» доповнюють основний, програмовий матеріал. Їхнє завдання – розширити географічні знання дітей про природні і суспільні об'єкти й явища, посилити емоційне навантаження підручника, сприяти індивідуалізації та диференціації навчання, викликати інтерес до вивчення географії як шкільного предмету.

До позатекстових компонентів підручника географії належить апарат організації засвоєння змісту: питання і завдання на початку тексту, в основному тексті, після тексту; наочно-ілюстративний матеріал: фотографії, ілюстрації, схематичні малюнки, картосхеми, карти; апарат орієнтування: різний шрифт, умовні кольори, позначки, виділення головного спеціальними вставками, зміст тощо.

На першому уроці географії кожного навчального року проводиться ознайомлення учнів з новим підручником. Під керівництвом учителя школярі розглядають його обкладинку, знайомляться з назвою, оформленням. Звернення, з якого починається підручник, характеризує його структуру і зміст, пояснює учням, як вони користуватимуться цією навчальною книжкою.

Організація діяльності розумово відсталих учнів з текстом підручника вважається невід'ємним компонентом у загальній системі роботи з навчальною книгою на уроках географії. Робота з безпосередньо текстової складової спрямована на опанування школярами способами знаходження в тексті необхідної інформації, навчання їх раціональним прийомам її запам'ятовування й відтворення.

Оскільки робота над навчальним текстом тісно пов'язана з його розумінням та усвідомленням внутрішньої смислової структури, тому передбачається організація діяльності школярів із такими елементами: заголовком; текстом, який складається з декількох абзаців; шрифтовими виділеннями; питаннями й завданнями. Вчитель звертає увагу учнів на те, що заголовок тексту є значеннєвим стрижнем оповідання, адже саме за ним можна визначити, про що йдеться у статті. Тому назву тексту необхідно уважно прочитати, постаратися запам'ятати, при необхідності записати у зошит.

Підкреслюється, що тексти навчальних статей і оповідань для позакласного читання у підручнику географії поділені на логічні фрагменти (абзаци), які об'єднані загальним змістом, а окремий абзац передає певну думку.

При роботі з конкретним підручником географії необхідним є пояснення дітям значення шрифту, кольору, різних позначок для знаходження інформації в тексті, її засвоєння, виконання певного завдання тощо. Окремо слід зупинитися на шрифтовому виділенні найважливіших географічних понять, нових термінів, визначень понять, ключової інформації, назв об'єктів. Наголошується, що на них варто звернути особливу увагу, а при необхідності або наявності відповідних вказівок з боку вчителя - запам'ятати, виписати у зошит.

Сприйняття текстового матеріалу на уроках географії організовується різними способами, залежно від навчальних і корекційних завдань уроку, характеру статті, пізнавальних можливостей та психічних особливостей розумово відсталих школярів. Робота зі статтею починається з первинного читання, оскільки учні у незнайомому тексті вільно не орієнтуються. Однак до початку ознайомлення учнів із текстом варто провести словникову роботу з незнайомими словами або важкими для сприйняття та запам'ятовування. Первинне читання статті може бути організоване по-різному – читання цілком, читання за абзацами або логічними фрагментами. Відомо що, розуміння змісту статті дає читання розумово відсталими школярами всього тексту відразу, оскільки в результаті зупинок і переключення уваги вони зазнають труднощів у виділенні головної думки тексту, забувають смисл прочитаного [7].

При роботі зі статтею підручника в спеціальній школі важливе місце займає цілеспрямоване читання географічного тексту в такій послідовності: вступна бесіда; читання статті в цілому, а потім частинами; бесіда за змістом прочитаного; пояснення незнайомих або

незрозумілих слів; записування їх на дошці й у зошитах [5].

При пояснювальному читанні, після ознайомлення зі статтею підручника й бесіди за змістом прочитаного, розумово відсталим учням пропонується прочитати статтю за абзацами або логічними фрагментами. Далі проводиться бесіда за змістом кожного прочитаного абзацу з визначенням його головної думки. Після розбору тексту за допомогою вчителя розумово відсталі школярі роблять загальний висновок. Частіше ця робота передбачає аналіз тексту з метою подальшого складання плану статті учнями за допомогою вчителя, її переказу.

Вибіркове читання здійснюється за задалегідь підготовленими питаннями вчителя і припускає знаходження в тексті визначень понять, опису географічного об'єкта, правильної відповіді, пояснення географічного явища та ін.

Стимулювання й спрямування пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів у процесі засвоєння ними змісту статті досягається системою питань і завдань. На початку тексту питання і завдання покликані підготувати дітей до активного сприйняття матеріалу. Після тексту – призначені не лише для відтворення змісту статті, а й вимагають аналізу прочитаного для надання правильної відповіді. Це питання на порівняння, виділення суттєвих і другорядних ознак, пояснення причин географічних явищ, використання набутих знань у різноманітних навчальних ситуаціях тощо. Увага розумово відсталих школярів акцентується на тому, що питання після тексту відносяться тільки до нього, саме в цьому тексті містяться відповіді на них.

Для цілеспрямованого й продуктивного осмислення школярами географічного матеріалу питання задаються послідовно за змістом навчальної статті. Наступний етап - питання до найбільш складних частин тексту. В останню чергу задаються питання, що вимагають виділення головної думки прочитаного. За необхідності учням пропонується звернутися до тексту для перевірки власної сформульованої відповіді або відповіді однокласника, доповнення неповної відповіді, виправлення неправильної відповіді тощо.

Кращому усвідомленню розумово відсталими школярами змісту статті сприяє складання розповідей про географічні об'єкти за питаннями вчителя, за серією ілюстрацій, за планом. Варіювання таких видів діяльності як надання заголовку частини тексту, складання різного виду плану (розгорнутий, стислий), доповнення плану із пропущеними ланками, упорядкування послідовності пунктів плану - допомагають розумово відсталим учням запам'ятати й відтворити необхідну інформацію, встановити послідовність сприйнятого матеріалу, а також попередити появу й закріплення помилок, тобто свідомо засвоїти зміст географічної статті.

У пунктах плану повинні зосереджуватися основні значеннєві одиниці змісту статті, відображатися логіка характеристики природних об'єктів відповідно до викладу матеріалу у тексті. Складання розповіді

за планом вимагає від школяра уміння правильно співвідносити фрагмент тексту з певним пунктом плану. Тому увага дітей звертається на те, що більшість необхідних для цього відомостей виділені жирним шрифтом; послідовність пунктів плану відповідає порядку викладу матеріалу в тексті; інформація, що відноситься до кожного окремого пункту, в основному, зосереджена в одному абзаці.

Закріплення в учнів прийомів вичленовування й систематизації географічного матеріалу відбувається під час організації фронтальної та індивідуальної роботи по заповненню таблиці на основі тексту статті. Це своєрідний спосіб угруповання матеріалу, який потребує виділення суб'єкта й предиката цілого тексту або його частини. Послідовність цієї роботи забезпечується такими етапами: розглядання змісту граф таблиці; з'ясування яким шрифтом виділені відомості у статті, що потребують вичленення й систематизації; повторне читання географічного тексту; усне фронтальне заповнення граф таблиці з опорою на текст; креслення таблиці учнями у зошиті й самостійне її заповнення; складання учнями розповіді з опорою на таблицю.

Ілюстративний матеріал підручника географії в спеціальній школі слугує наочною опорою мислення (що особливо важливо для розумово відсталих школярів, у яких домінує наочно-образний його тип), є носієм певної інформації і засобом виховного та корекційно-розвивального впливу на учнів. Нами узагальнено методичні прийоми роботи з ілюстративним матеріалом підручника на уроках географії, а саме: пошук ілюстрацій за зазначеним номером і нумерацією сторінки, на якій вони розміщені, а також зображень на певну тематику; складання коротких висловлень за змістом ілюстрацій (малюнка); розглядання й аналіз ілюстрацій; порівняння ілюстрацій; підбір відповідного фрагменту тексту до ілюстрації; складання опису географічного об'єкта за ілюстрацією з конкретизацією його характерних ознак; знаходження на географічній карті об'єкта, що зображений на ілюстрації.

Пошук у змісті книги ілюстрацій або малюнків за зазначеними координатами (номером малюнка й нумерацією сторінки) вимагає від учнів уважності й точності виконання завдання. Знаходження у підручнику географії ілюстрацій на певну тематику передбачає наявність уміння співвіднести тематику ілюстрації з певним розділом для того, щоб шукати ілюстрацію не по всьому підручнику, а в конкретній частині.

Окремо слід зупинитися на тому, що будь-який наочно-ілюстративний матеріал підручника має свою назву, яка розміщується під зображенням. Назва ілюстрації - її значеннєвий стрижень, що відбиває сутність зображення. Для того, щоб правильно визначити тематику ілюстрацій або коротко висловлюватися за змістом, необхідно обов'язково знайти й прочитати назву.

Під час аналізу змісту ілюстрації підручника здійснюється загальне розглядання зображених на ній фізико-географічних об'єктів і процесів. За питаннями вчителя розумово відсталі учні визначають

основний зміст ілюстрації, розпізнають і називають зображені об'єкти або явища, розкривають їхні характерні ознаки. Ознайомившись із деталями, школярі сприймають зображене у цілому. На основі аналізу ілюстрації формується уявлення про географічний об'єкт або явище.

З метою конкретизації географічних уявлень учнів корисною є робота із співвіднесення ілюстрацій підручника з відповідним описом у тексті статті, з картою, географічними картинками, репродукціями. Так, знаходження на карті форм земної поверхні, що зображені на ілюстраціях, дозволяє школярам з'ясувати важливі риси географічних об'єктів, їх просторове розташування, уявити особливості природних умов певної території, закріпити умовні кольори та умовні знаки карти.

Висновки. Необхідність підвищення активності й самостійності розумово відсталих школярів у пізнавальній діяльності на уроках географії, поліпшення якості географічних знань і вмінь обумовлюють важливість проблеми організації роботи зі структурними компонентами підручника. Вміле поєднання вчителем різноманітних прийомів роботи з текстом і позатекстовими компонентами підручника географії забезпечує взаємодію предметної сторони з внутрішньої процесуальної, що перетворює складний матеріал в понятійний, доступний. Знання виступають не як готова формула, що підлягає засвоєнню, а як результат продуктивної діяльності, що допомагає розумово відсталому учневі активно сприймати текстову інформацію, обдумувати, логічно запам'ятовувати географічний матеріал, самостійно робити висновки, оволодівати загальнонавчальними вміннями, здійснювати самоконтроль.

Список використаних джерел

1. **Григорьянц А. Г.** Методика обучения географии во вспомогательной школе /А. Г. Григорьянц. – Ташкент: Укитувчи, 1980. – 163 с.
2. **Кодлюк Я. П.** Підручник для початкової школи: теорія і практика /Я. П. Кодлюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. – 288 с.
3. **Корнеєв В. П.** Дидактичні і методичні засади підручника географії / В. П. Корнеєв // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. – К. : Пед. думка, 2008. – Вип. 8. – С. 85–102.
4. **Сиротенко А. Й.** Проблеми конструювання шкільних підручників з географії / А. Й. Сиротенко // Географія. – №13-14 (113-114). – 2004. – С. 6–7.
5. **Синьов В. М.** Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. - Частина 2. Навчання і виховання дітей / В. М. Синьов. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 224 с.
6. **Одинченко Л. К.** Особливості організації роботи з текстом підручника на уроках географії в допоміжній школі / Л. К. Одинченко // Збірник наукових праць Кам'янець- Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Вип. XII /За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака.- Кам'янець- Подільський: Аксіома, 2009. – С.231–234.
7. **Пороцкая Т. И.** Обучение географии во вспомогательной школе /Т. И. Пороцкая. – М.: Просвещение, 1977 – 159 с.

References

1. **Grigoryants A. G.** Metodika obucheniya geografii vo vspomogatel'noy shkole / A. G. Grigoryants. – Tashkent: Ukituvchi, 1980. – 163 s.
2. **Kodlyuk Ya. P.** Pidruchnik dlya pochatkovoyi shkoli: teoriya i praktika / Ya. P. Kodlyuk. – Ternopil: PIDruchniki I posibniki, 2004. – 288 s.
3. **Korneev V. P.** Didaktichni I metodichni zasadi pidruchnika geografii / V. P. Korneev // Problemi suchasnogo pidruchnika: zb. nauk. prats. – K. : Ped. dumka, 2008. – Vip. 8. – S. 85–102.
4. **Sirotenko A. Y.** Problemi konstruyuvannya pidruchnikiv z geografii / A. Y. Sirotenko // Geografiya.– №13-14 (113-114). – 2004. – S. 6–7.
5. **Sinov V. M.** Korektsiyna psihopedagogika. oligofrenopedagogika: pidruchnik. - Chastina 2. Navchannya i viovannya ditey / V. M. Sinov. – K.: Vid-vo NPU Im. M.P. Dragomanova, 2009. – 224 s.
6. **Odinchenko L. K.** Osoblivosti organizatsiyi roboti z tekstom pidruchnika na urokah geografii v dopomizhniy shkoli / L. K. Odinchenko // Zbirnik naukovih prats Kam'yanets- Podil'skogo derzhavnogo universitetu: Seriya sotsialno-pedagogichna. Vip.III /Za red. O. V. Gavrilova, V. I. Spivaka.- Kam'yanets-Podil'skiy: AksIoma, 2009. – S.231–234.
7. **Porotskaya T. I.** Obuchenie geografii vo vspomogatel'noy shkole /T. I. Porotskaya. – M.: Prosveschenie, 1977 – 159 s.

Received 20.01.2016

Reviewed 28.02.2016

Accepted 29.03.2016